

***Etikou z poznání k sociálnímu
a ekologickému chování***

*Podle zahajovací přednášky švýcarské letní univerzity 21. července 1990 ve
Škole Rudolfa Steinera ve Wetzikonu, Zürcher Oberland, kanton Curych*

Úvod

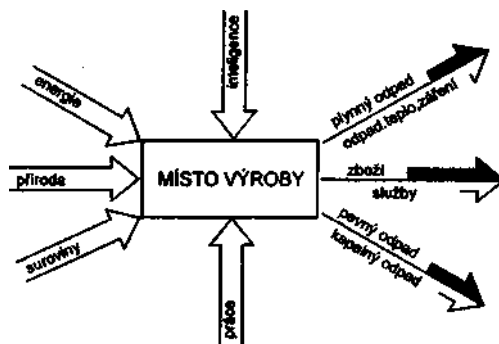
Žijeme v paradoxní situaci. Mnoho lidí má za to, že se marxismus zhroutil. Neuvědomují si však, že se sami nechávají téměř výlučně určovat ekonomickými poměry a tím podstatně přispívají k tomu, že je marxismus - který jak známo zastává názor, že ekonomické poměry určují společenskou strukturu - celosvětově praktikován.

Ve vysokém školství vede nadvláda ekonomiky k tomu, že vzdělávání, týkající se problémů obecně lidských (např. smyslu lidského bytí), je považováno za luxus a pouze vzdělání v praktickém oboru za reálný úkol výzkumu a výuky.

Jestliže člověk začne studovat naplněn idealistickou nadějí, že se dozví více o světě, pak je tato naděje záhy zardoušena množstvím detailních vědomostí, které je třeba znát ke zkouškám. Nakonec člověk investuje do vzdělání tolik času, že by bylo skutečně neekonomické nevyžadovat potřebná osvědčení, čímž se člověk také ekonomickým poměrům podřizuje. Možná si však přesto uchová možnost přemýšlet o smyslu nebo nesmyslnosti své studijní a profesní činnosti. Zkáza životního prostředí a nesociální světové poměry k tomu poskytují dostatek podnětů.

Užitý výzkum a ekologická akceptovatelnost

V průběhu vývoje naší civilizace bylo dosaženo jednak současného materiálního blahobytu, zároveň však také devastace životního prostředí, které přitom nebylo ani na Východě ani na Západě záměrem (obr. 1).

Obr. 1: Lineární výrobní proces. Přírodní zdroje, jako jsou suroviny a energie, jsou v místě výroby za použití práce a inteligence (1) přeměňovány na zboží a služby, jakož i na pevný, kapalný a plyný odpad, resp. odpadní záření.

V průběhu daného lineárního výrobního pochodu, při kterém je práce a inteligence vynakládána na suroviny a energii, se vedle zamýšleného zboží a služeb objevuje i pevný, kapalný a plyný odpad či odpadní záření (2). Tyto odpady byly zpočátku opomíjeny, neboť pro jejich likvidaci ani recirkulaci neexistovalo profesní vzdělání.

Dnes lidé díky škodám zmodřeli a oprávněně žádají, aby u hospodářských aktivit byla ověřována jejich ekologická akceptovatelnost. Jsou vytvářeny nové možnosti vzdělání např. pro přírodovědce studující ekologii.

Akceptovatelnost pro člověka

Někdo by nyní mohl samozřejmě přijít na nápad ověřit „akceptovatelnost“ našeho vzdělávání a užitého výzkumu pro člověka a jeho vnitřní svět, a to tak, že by se ověřilo, jak působí dnešní věda a vzdělávání na lidskou schopnost myslet, na charakter člověka a na

jeho citový život. Ekonomický „základní výzkum-

V oblasti přírodních věd, v níž se vědci jen neradi zabývají duchovně-vědeckými otázkami jako např. otázkami gnozeologickými nebo etickými, byl zřejmě objeven směr výzkumu, který je „prost hodnoty“ (nemůže být označen ani za dobrý ani za špatný) a nemusí se tedy starat o etické problémy, neboť se nezabývá užitím a nazývá se proto výzkum základní. Avšak odlišuje se principiálně tento základní výzkum od výzkumu užitého? V podstatě nikoli. Protože tento základní výzkum nemůže být jen proto (zatím) užít, že v důsledku značných nejasností v dané oblasti se (zatím) nejeví možnost užití anebo jsou mezery ve vědění příliš veliké či mnohostranné na to (zatím), aby mohl být užít. Úsilí základního výzkumu je však přece nasměřováno právě k tomu, aby tyto nejasnosti a mezery ve vědění byly odstraněny. Tím však dělají vědci všechno pro to, aby jejich základní výzkum byl využitelný. Čili neexistuje zásadní, nýbrž jen gradu-ální rozdíl mezi užitým a tzv. základním výzkumem. Tím se např. dnešní genetika jeví jen upřímnější než některá jiná odvětví „základního výzkumu“, když se rovnou prodává jako gentechologie. Zdá se, že využití vyzkoumaného nelze zabránit. Co se díky výzkumu stane uskutečnitelným, to se uskuteční.

Právo

Z právního hlediska by zato bylo možno namítnout, že zákony jsou nutné k tomu, aby určovaly, co se smí a co nikoli. Proto je zde snaha přimět parlamenty k vytvoření smysluplných zákonů. Okamžitě se však nabízí otázka, odkud vědí zákonodárci, co se smí a co ne. Vědí to teprve dodatečně díky špatným zkušenostem, tak jak jsou pak učiněny, když vyškolení

)

specialisté více či méně slepě provádějí všechno, co provést lze, anebo existuje i jiná možnost, jak se to správné dozvědět **před** oním chybným provedením?

Co je vlastně právo? Není to snad v ideálním případě to, co je správné, co nám však nebylo přikázáno, nýbrž na čem jsme se dohodli poté, co jsme dospěli ke společnému názoru? Kde jsou prameny práva? Pouze v následném uvědomění si škod? Anebo existuje výzkum, který vede k etice z poznání?

Základní výzkum člověka

Lidské jednání má, jak již bylo naznačeno myšlenkou vnitřní akceptovatelnosti pro člověka, následky nejen pro životní prostředí, ale i pro člověka samotného a pro lidskou společnost. Proto by bylo třeba vědět, co je pro člověka, pro společnost a pro přírodu správné. Tím by byla myslitelná základní věda, která by zjišťovala, co člověk je nebo co by být měl, jaký je jeho vztah k přírodě a jak dosáhnout toho, aby vývoj lidské kultury a přírody probíhal ve vzájemném souladu.

Člověk se totiž chová zcela odlišně, je-li toho názoru, že Země je produktem „náhody a nutnosti“ (3) nebo místem vývoje člověka ke svobodě. V prvním případě se člověk nevyhne tomu, aby se nestal poslušným fatalistou, který se podřizuje náhodám a nutnostem, tedy - jak se dnes říká - objektivní nutnosti. Ve druhém případě bude člověk usilovat o to, aby sám sobě i ostatním dopomáhal ke svobodě. Nestačí ovšem, aby se toto pojetí stalo přesvědčením člověka. Musí být skutečným poznáním, tedy výsledkem opravdového základního výzkumu v charakteristickém smyslu slova, nemá-li jakékoli konání člověka postrádat veškerý smysl.

Pohlédneme-li se po podobném základním výzkumu, zjistíme k našemu velikému překvapení, že hledaná syntéza přírodní a duchovní vědy, zkoumající vztah člověka k jeho mnohotvárnému přírodnímu a duchovnímu prostředí, byla s obdivuhodnou důsledností, exaktností a obsažností realizována v životním díle Rudolfa Steinera (1861 - 1925). Steiner nazýval tento druh výzkumu „anthroposofii“. Anthroposofii však nelze jen tak beze všeho nastudovat z knih, daleko spíš ji musí ustavičně každý sám uvádět v život, neboť pravého poznání může člověk dosáhnout jedině sám.

Antikauzální věda o poznávání

Rudolf Steiner zkoumal nejprve důsledně nejob-
sáhlejší vědomý vztah člověka k okolnímu světu, lidskou
schopnost poznání (4),(5),(6). Srozumitelně objasnil, že
lidské poznání není kauzálně-pasivním zobrazováním
skutečnosti, neboť v tom případě bychom museli jen
pozorovat, aniž bychom mysleli. Jestliže by poznání bylo
jen kauzálním ovlivňováním nervového systému člověka
prostřednictvím působení, vycházejícího z vnímaného
objektu, pak by měl člověk co do činění jen s
modifikacemi vlastní smyslově-ner-
vové organizace. Nemohli bychom pak hovořit o skutečném poznání. To,
že by např. naše stroje fungovaly na základě podobných
modifikací našeho „poznáva-

čího aparátu", by bylo zcela nepravděpodobnou náhodou.

Pozorování vlastního nitra naopak ukazuje, jak jsou během aktivního - antikauzálního - myšlenkového aktu v našem vědomí vytvářeny náplně pojmů, jejichž vztahy nemůžeme libovolně měnit (díl zůstane vždy menší než celek). Při poznávacím experimentu lze pak dále pozorovat, zda a jak se pojmové náplně, které mají vždy charakter rodů, „vysrážejí" na styku se smyslovými vjemy v jednotlivé jevy, zda a jak se individualizují. Pojmy zároveň zevšeobecňují zcela nesouvislé jednotlivé vjemy na konkrétní jednotlivé jevy. Při poznávání tedy není uskutečňován proces kauzálního zobrazování, nýbrž univerzálnější a individualizující postupování. Pokračující poznávací činností, spočívající v myslícím pozorování a pozorujícím myšlení, si každý člověk sám buduje poznání světa i sebe samého, které je přesto společné.

Motivy a popudy lidského jednání

V dalším kroku svého opravdu základního výzkumu přistupuje Rudolf Steiner ve své **Filosofii svobody** k otázce lidského jednání s jeho vzájemně podmíněnými motivy a popudy, aby zjistil, zda člověk může jednat svobodně.

Čeho si člověk povšimne nejdříve, je, že se dnes hovoří především o motivaci. Protože však u různých lidí vyvolává stejný motiv různé jednání, musí u člověka na stejný motiv reagovat něco, co je u různých lidí různé, jinak by nedošlo k rozdílnému jednání. Tak se návrh na podniknutí pěší túry setká u horolezce s přitakávajícím popudem nebo charakterologickou vlohou, zatímco stejný motiv se u někoho, kdo rád čte, nesetká s

žádným popudem a proto tento člověk také žádnou túru nepodnikne.

Reklama i politická propaganda této nepatrné přítomnosti jasného vědomí v oblasti popudů dokonce využívají, když se pokoušejí oslovit ony různé charakterologické vlohy jako pud, cit a praktickou zkušenost, aby člověka svedly ke koupi nebo k volbě. Imunním proti těmto **tajným svůdcům** (7) se člověk stane, pokud prohlédá, jaké vnitřní popudy se manipulátoři pokoušejí oslovit, když např. prostřednictvím atraktivní ženy nebo atraktivního muže působí na pud pohlavní náklonnosti, aby přiměli muže nebo ženy ke koupi svého zboží. Ve „vůni dalek“ je oslovován popud vyvěrající z vlastní ješitnosti, a to za účelem koupě cigarety. S poukazem na jednoduchou obsluhu přístroje se reklama pokouší využít praktické odborné zkušenosti jako popudu pro jeho zakoupení.

Vědomější než popudy jsou lidem jejich motivy. Vlastní blaho jako cíl jednání je dobře známé. Matky a otcové rodin sledují ve svém jednání často společné blaho celé rodiny. Kulturní pokrok je až doposud cílem jen malého počtu idealistů, kteří se už trochu více zamysleli nad lidským vývojem. Proto také už za vývojový pokrok nepovažují všechno, co je vychvalováno jako obecné blaho, jako třeba život v blahobytu nebo největší možnou mobilitu. Individuální názor a schopnost úsudku, jakož i samostatné jednání však považují za cíl hodný úsilí.

Za stupně vzájemně se podmiňujících motivů a popudů, cílů a charakterologických vloh můžeme např. považovat:

- **vlastní blaho** nasycení skrze potravní pud
- **společné blaho** rodiny skrze pocit rodinné sounále-

žitosti

- **kulturní pokrok** jako přiměřené chování skrze **splnění povinnosti** nebo **praktickou profesní a životní zkušenost**
- **jednání na základě poznání** jako nejvyšší cíl a nejvyšší popud

Antikauzální evoluční věda V každodenním životě nejsou od sebe jednotlivé motivy a popudy odděleny jasnými hranicemi, ale tím nejrozmanitějším způsobem do sebe navzájem přecházejí. Poznáním vlastních motivů a popudů poznává člověk sám sebe. Zušlechťováním svých cílů a charakterologických vloh uskutečňuje člověk sebevýchovu.

Nejvyšším **motivem** by bylo jednat nikoli podle předem daných mravních maxim jako je osobní či společné blaho nebo kulturní pokrok, nýbrž podle vlastního názoru, utvářeného vždy v daném okamžiku na základě poznání příslušných poměrů. Bylo by však také tím nejvyšším **popudem** jednat nikoli na základě již přítomných charakterologických vloh jako je pud, cit nebo praktická zkušenost, ale spíše učinit popudem jednání z poznání vyplývající vlastní názor. Protože vlastní názor nám nemůže být dán, nýbrž jen získán námi samými, je jednání, jemuž je poznání a z něho vyplývající názor zároveň motivem i popudem, také **svobodnou etikou poznání** a proto zároveň i **etikou svobody**.

V sebevýchově k jednání z rostoucího poznání se proto z etiky svobody a etiky poznání stává kulturní revoluce, když na jedné straně realizuje ve světě to, co je správné, a na druhé stržíně utváří duchovnost člověka. Rudolf Steiner to ve své „Filosofii svobody“ (6) vyjadřuje takto: "Příroda činí z člověka pouze bytost přírodní; společnost bytost zákonitě jednající; **svobodnou** bytost může ze sebe udělat jen **on sám.**"

Herbert Witzmann formuluje totéž ve své stati **Alternativa** (8) takto: „Dělníkovi, který v sobě nese oprávněnou hrdost na svou produktivitu, bych řekl: Člověk není jen výrobcem hřebíků a šroubů. Jeho pravým povoláním je zhotovování toho nejhodnotnějšího ze všech děl, totiž sebe samého, člověka... V tom vidím skutečnou alternativu.“

Tím je zároveň naznačen názor, že Země je místem, kde lze dospět ke svobodě, neboť zde v člověku vzniká prostor, v němž Stvoření ve formě čistého smyslového vjemu dospělo ke svému konci a člověk činí z myšlení vlastní duchovní substanci, substanci svobody.

Uvědomíme-li si však, kolik duchovní substance je vzděláváním uvězněno do nesvobodných motivů a popudů lidí samotných i jejich svůdců, pak pochopíme, jaká je to svobodná a vysoká odpovědnost, aby si tato duchovní substance stále větší měrou udávala své cíle sama. V individuálních iniciativách a alternativách proniká tento etický **individualismus** stále více do jasného vědomí člověka. Osvobození lidského myšlení z jeho na tělo vázaného používání prostřednictvím vzdělaných specialistů je výsledkem opravdového základního výzkumu a cílem svobodného vzdělávání člověka.

Z toho vyplynou pro současnost i budoucnost následující úkoly, vyžadující další rozpracování do hloubi i šíře: humánní pedagogika vychovávající ke svobodě, ke svobodě vedoucí sociální ekonomie, přirozený chov zvířat, životu příznivé pěstování rostlin, biologicko-dynamická péče o půdu jako sociálně estetické celostní dílo, jako vzájemně se prolínající životní díla lidských individualit, jako kulturní revoluce z přírodní evoluce.

Tímto způsobem se člověk může dopracovat alespoň tušeného poznání toho, co je živou podstatou ***anthroposofie***.

Michael

Rist

Literatura:

- (1) Steiner, R.: Národohospodářský kurz. 14 přednášek z 24. 6. - 6. 7. 1922. Vyjde v roce 2000 v nakladatelství Fabula, Hranice
- (2) Rist, M., Vogtmann, H.: Wird das postindustrielle Zeitalter ein biologisches? Neue Zürcher Zeitung, Beilage Forschung und Technik 9.4.1975
- (3) Monod, J.: Zúfali und Notwendigkeit. R. Piper & Co. Verlag, Mnichov 1971
- (4) Steiner, R.: Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung. Novalis Verlag, Freiburg. Brg. 1949
- (5) Steiner, R.: Wahrheit imd Wissenschaft. Ex Libris, Ztírích 1976
- (6) Steiner, R.: Filosofie svobody. Michael, sv. Kopeček, 1999
- (7) Packard, V: Die geheimen Verftlhrer. Econ Verlag, Dtísseldorf/Wien 1958
- (8) Witzemann, H.: Die Alternativé. Beiträge zur